

2. Іларіон. Українська культура і наша церква. Ідеологія Української православної Церкви. Життєпис / Іларіон. – Вінніпег, 1991. – 84 с.
3. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка / І.О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 104 с.
4. Марушкевич А. Джерела духовності / А. Марушкевич // Рідна шк. – 1997. – №8. – С. 8-9.
5. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом президента України від 17 квітня 2002 року №347/202 // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / упоряд. О.О. Любар ; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – С. 688-704.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ministry.mon.gov.ua
7. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко. – Факс. вид. – К., 1994. – 72 с.
8. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в Українському Народному Університеті / І. Огієнко. – К., 1918. – 272 с.
9. Ярмусь С. Феномен Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) / С. Ярмусь. – К. : Вінніпег, 1998. – 26 с.

The article reveals I. Ohienko views on the process of spiritual development of the individual student. Based on the analysis of his works, spirituality in a pedagogical aspect authors consider property as an integrative personality that characterizes the moral and aesthetic, national and hromadyans-koyi awareness of the need to live, work according to Christian values and the possibility of introducing his ideas in the modern practice of comprehensive school.

Key words: spirituality, spiritual values, personal development, spiritual education, national ideals and Christian values.

Отримано: 10.10.2015 р.

УДК 001(477)(092)(075.8)

І. О. Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНА ІДЕЯ ВИХОВНОЇ ДІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлюються педагогічні ідеї видатного українського вченого, педагога і богослова І. Огієнка стосовно духовного виховання молоді. Акцентується увага педагогічної громадськості на важливості формування духовних ціннісних орієнтирів дітей і молоді в умовах сьогодення. Підкреслюється важливість етико-християнського формування підростаючої особистості.

Ключові слова: Іван Огієнко, духовність, особистість, релігійне виховання, навчання, формування.

Важливою проблемою сьогодення є формування духовної культури особистості. Поняття духовності належить до найбільш загальних, граничних характеристик людини та її життя. Сміслові контури духовності, які найрельєфніше зафіксовані в релігії, культурі, мистецтві проступають, як здатність і по-

треба орієнтуватися на вищі, універсальні цінності Істини, Добра, Краси в їх єдності. У цьому розумінні духовність виявляє себе як певний ідеал, до якого прагне людина та людство у власному духовному самовдосконаленні.

Духовність виступає головним принципом самостворення особистості та суспільства, необхідною умовою вільного і творчого ставлення до особистого й суспільного життя, основою формування світоглядної культури. Духовність є животворчим джерелом людини та її життя, яке вимагає безперервних зусиль для його збереження. Тому не можна сказати, що одна людина має духовність, а інша – немає її. Людина є духовною лише тоді, коли вона чинить, діє як духовна істота.

Духовність як основа формування світоглядної культури для свого існування потребує, на погляд Івана Огієнка, постійного розвитку свідомості та самосвідомості людини, її емоційних, моральних, інтелектуальних та вольових якостей, певної системи знань, насамперед про саму себе, свій мікрокосм, а також потреб, навичок і вмінь. Тобто суб'єктом духовності виступає не свідомість людини, а її дух – як своєрідний сплав свідомості, інтелекту, волі та почуттів, у межах якої кожна з цих характеристик людини набуває нової якості та спрямованості. Іван Огієнко розглядав духовність як складну багатомірну систему ціннісних орієнтацій, що тісно пов'язані з провідними життєвими цілями та мораллю Християнства.

Мета статті: проаналізувати етико-християнські ідеї духовного формування дітей і молоді у педагогічних поглядах Івана Огієнка

У свідомості людей, зокрема, молоді, потрібно відродити правильне розуміння фундаментального поняття «духовність», відновити його первинний зміст. Це можна досягти, як зазначав І.І. Огієнко, завдяки спільній праці школи, родини і церкви, «озброюючись» рідною мовою, вірою в Бога та науковими ідеями, які у роботі з молоддю повинні зміцнити їх духовне життя [3, с.3-70].

Зазначимо, суспільство, держава, нація виробляють свою систему цінностей, що фіксується у матеріальній і духовній культурі народу. Духовні цінності – це основоположні, нетлінні святині, традиції, звичаї, моральні принципи і норми, заповіді, ідеї, вироблені нацією, народом, етносом упродовж свого історичного розвитку. Вони відображають світорозуміння, світогляд, риси характеру і вдачу, менталітет народу і вирізняють його з-поміж інших собі подібних, тому виховувати їх потрібно, констатував І.І. Огієнко, у відповідності з тією спадщиною, яка притаманна тому чи іншому народу, нації.

Шкільне, родинне і релігійне виховання, зазначав вчений, виконують одну важливу спільну функцію – виховують підрастаючу особистість як свідомого громадянина своєї держави, котрий вболіває за майбутнє народу, відроджує, зберігає і розвиває культуру, поважає історичне минуле, мову та відстоює інтереси своєї Батьківщини.

У сучасних умовах виникла гостра потреба в тому, щоб кожен юнак і дівчина ґрунтовно знали духовні цінності нашого народу і свідомо, цілеспрямовано та систематично формували їх у собі. Кожна молода людина повинна бути глибоко переконана в тому, що тільки на основі духовно-національних ідеалів може сформуватися міцна, цілісна особистість з сильною волею і високими, спільно значущими цілями.

За переконаннями вченого, духовно-національна система навчання та виховання повинна ґрунтуватися на засадах релігійного виховання, народної педагогіки, принципів наукової педагогіки, що ввібрала в себе кращі надбання духовно-національної виховної мудрості. Вона включає ідейне багатство народу, його морально-естетичні та етнічні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, що використовує християнську спадщину, а також постійну

і систематичну виховну діяльність родини, громадських навчально-виховних закладів, організацій, установ.

Успішній реалізації змісту освіти і виховання, на думку І.І. Огієнка, сприяють такі шляхи і засоби:

- рідна мова;
- родовід;
- рідна історія;
- краєзнавство;
- природа рідного краю;
- національна міфологія;
- фольклор;
- національне мистецтво;
- народний календар;
- національна символіка;
- народні прикмети, вірування;
- релігійні виховні традиції;
- родинно-побутова культура;
- національні традиції, звичаї і обряди;
- національна творчість.

На наш погляд, зміст виховання в національній школі: повинен визначатися, як система фундаментальних знань про свій народ, особливості його національного характеру, психології, історико-культурного досвіду, а також знань про свій родовід, спосіб життя і виховання у сім'ях, про рідний край і все, пов'язане з ним. Вважаємо, що засвоєння учнями системи фундаментальних знань про рідну мову, літературу, етнографію, історію, психологію, демографію народу запобігатиме історичному безпам'ятству, бездуховності, сприятиме прилученню до світової культури через рідну культуру.

У зв'язку з цим І.І. Огієнко справедливо зазначав: «Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні характери» [6, с.2].

Період духовного оновлення, яке переживає наше суспільство, позначений особливою увагою до проблем навчання і виховання школярів. Всебічній оцінці піддаються практика навчання і виховання в школі, ліцеях, гімназіях. Їх зміст, форми і методи стають предметом критики. Все частіше чуються скарги вчителів на недосконалість тих виховних засобів, які застосовуються у роботі з дітьми. Сьогодні відчувається недостатність відвертої розмови про час і про себе, про духовність і про ті цінності, які зажди були притаманні українському народу.

З цього приводу варто прислухатись до порад І.І. Огієнка, які він давав у своїх працях «Українська церква» (Київ, 1918), «Українська культура» (Київ, 1918), «Бережимо все своє рідне!» (Холм, 1943), «Богу природі» (Холм, 1943), «Як жити на світі. Мій дарунок для молоді» (Холм, 1943) та ін. А саме використання в національній школі народно-християнської спадщини у вихованні духовних цінностей дітей і молоді сприяють такі форми роботи:

1. Підготовка і проведення зборів, доповідей, рефератів, виховних занять на теми: «Духовність і її джерела», «Родина – це домашня церква», «Українська мова – найбільша духовна сила українця», «Духовність і буття людини», «Духовні цінності: втрати, пошуки, повернення» тощо.
2. Влаштування традиційних християнських свят з метою розв'язання завдань морального виховання учнів.

3. Поширення засобів користування духовною літературою та організації книжкових виставок і вітрин нових книжок
4. Забезпечення єдності й наступності у вивченні українських народних традицій у процесі гурткових занять. Наприклад, «Гурток плекання рідної мови», «Гурток народної творчості», «Гурток цінителів української культури».
5. Організація конкурсів та влаштування виставок творчих робіт, виготовлених руками учнів.
6. Випуск цікавих за формою й змістом журналів, газет, де б розкривались основи духовності особистості,
7. Проведення походів й екскурсій для ознайомлення дітей з історично-культурною спадщиною рідного народу.

Ці форми роботи, вважав педагог, приводять дітей до такого емоційного стану, що зумовлює їх диференціювати поняття добра і зла, вибираючи таку практичну позицію, де вихователь чітко бачить відношення кожного із них до самого себе та їх взаємовідносини між собою.

Першою ланкою у цьому перегляді повинна бути школа та її методи виховання, які застосовувались у виховному процесі. Іван Огієнко наголошував на таких методах:

1. Організація і проведення лекцій, бесід, зміст яких повинен відображати морально-етичні орієнтації особистості.
2. Переконання засобами проповідей, використовуючи приклади життя й діяльність видатних «мужів України» К. Острозького, І. Почаївського, І. Мазепа, Д. Гуптало, Б. Хмельницького та ін.
3. Створення виховуючих ситуацій з метою виявлення та формування в процесі життєдіяльності системи духовно-етичних спрямувань.
4. Педагогічна вимога, за допомогою якої педагог викликає і стимулює або припиняє й гальмує ті чи інші дії дітей та виявляє у них ті чи інші якості.
5. Цілеспрямоване прогнозування виховного процесу з використанням духовної культури.
6. Заохочення особистості до свідомого засвоєння норм і правил «християнської» поведінки.
7. Диспути, які забезпечують осмислення та оцінку християнської спадщини, дозволяють активізувати розумову діяльність, розвив з ти вміння висловлювати свої думки, відстоювати свої погляди у суперечках з опонентами».
8. Аналіз моральних конфліктних ситуацій, що вимагають вибору лінії поведінки і дозволяють реалізувати знання у конкретній діяльності.
9. Створення уявних ситуацій морального вибору, спрямованих на з'ясування сутності християнського виховання на основі релігійних традицій українців.

Вихователь, на думку І. Огієнка, повинен пам'ятати, що душа дитини подібна воску, якою «зліпимо», такою вона й буде, а починати це потрібно якомога раніше. Ще Сенека говорив, що легко виправляти ті серця, які ще дуже ніжні і м'які, але дуже важко викорінювати пороки, які виростили разом із нами. З самого раннього віку, зазначав вчений, необхідно вкладати все добре в їх серця. Тому що дитина, роблячи добро спочатку, можливо, ще не зовсім усвідомлюючи, вже в зрілому віці буде свідомо продовжувати те, що робила в дитинстві за звичкою, або за бажанням бути схожим на дорослих, які її виховали.

Так, І.І. Огієнко вважає, що: «Людина завжди хоче жити суспільним життям, і завади прагне, щоб життя це було краще від того, яким воно є. У житті кожна нормальна людина впливає на своє оточення, а коли вона до того й належно здібна, то

підносить це оточення на вищий ступінь» [5, с. 1]. На думку І.І. Огієнка, «піднесення» це пройде більш ефективно завдяки духовній культурі, зокрема:

1. Літературі (церковній проповіді; старій українській ліриці; українській драмі тощо).
2. Науці (граматиці й словникам; історії; філософії; школам і бібліотекам).
3. Українській книжці.
4. Мистецтву (музиці; співу; народній пісні; народній думі; різьбарству; зовнішній оздобі) [5, с.14-24].

Українці ще з давніх часів привертали увагу як музикально-співуча нація, нація митців і новаторів, творчість яких дивує сучасників. Музично-пісенне мистецтво сприяє формуванню й організації сфери чуттєвого сприйняття людиною оточуючого середовища. Воно несе в собі емоційний досвід багатьох поколінь, сприяє розвитку чуття, за допомогою якого зростає рівень національної самосвідомості особистості, виражений через ціннісне ставлення. Розвинута чуттєвість служить необхідною основою особистісного переживання світу.

Джерелом живлення, котре несе знання про наших попередників у думках, почуттях, відношеннях, про визначні події, що відбувалися в їхньому житті, є українська народна пісня, про своєрідність якої справедливо писав І.І. Огієнко: «Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за нами» (Огієнко І. Українська культура. – К. : Книгарня Е. Череповського, 1918. – С. 5.).

Емоційне тло у формуванні духовної культури дитини можуть забезпечити вдало зібрані засоби її виховання. Серед них першорядне місце, з погляду Івана Огієнка, займають фольклорні твори, епос, казки, повір'я, пережитки довгих століть, в яких відзеркалюється духовність нашого народу, його світоглядність, національний менталітет. Національна обрядовість, народні свята та інші урочистості річного, весняно-літнього й осінньо-зимового циклу календаря, збагачені тисячолітнім досвідом мудрості й краси людей праці, містять у собі могутній ідейно-моральний, художньо-естетичний потенціал, комплексно впливають на духовне формування особистості, усні коментарі, лексичну роботу, що сприяє розвитковій пізнавальній діяльності дітей. Тут доречні і соковитий гумор, загадки, прислів'я, приказки, утішки, небилиці. Зрозумілими й близькими є народні пісні, танки, які передають думки, мрії і сподівання попередніх поколінь.

Великий моральний зміст, констатував вчений, містять у собі мистецтво. Саме в мистецтві представлені у всій багатозначності і багатогранності моральні конфлікти епох цивілізації, моральні еталони почуттів та моральної поведінки людей. Мистецтво існує у формі художнього образу. Кожен вид мистецтва створює одухотворений, ідеальний, поетичний піднесений моральний образ певного часу з притаманними йому рисами і, в той же час, показує анти ідеали. Власне кажучи, опоетизований образ моральності – це одна із форм існування моралі в суспільстві.

Можна стверджувати, що саме духовна культура особистості є своєрідним стрижнем цілісної характеристики духовної сутності людини.

Поетика образу моралі, створена літературою, наукою, українською книжкою, а особливо мистецтвом, дає можливість, на думку Івана Огієнка, дитині емоційно пережити моральність людей і епох, і через катарсичне потрясіння очистити свою душу, серце і розум.

Взірцем цього можуть служити християнські храми, де, спостерігаючи іконописне мистецтво, мініатюри й рукописні орнаменти, церковний спів і музику та ін., дитина одержує такий емоційний заряд, при якому диференціація понять добра і зла проходить естетично піднесено і свідомо.

Ось чому вчений наполягав на оволодінні дітьми і молоддю системою духовних знань на основі національно-християнських цінностей, організованої діяльності щодо застосування цих знань, закріплення їх у досвіді поведінки.

Вихованість особистості характеризується, стверджував Іван Огієнко, сформованістю у неї системи моральних властивостей, які відображають її ставлення до людей, колективу, суспільства, довколишньої дійсності, до самої себе.

Духовне виховання, підкреслював педагог, – двосторонній процес. Він полягає у впливі вихователів на вихованців у відповідних діях останніх, тобто у засвоєнні ними моральних понять, у переживанні свого ставлення до морального та аморального у вчинках і в усій поведінці. Але моральні поняття, підкреслював І.І. Огієнко, скеровують дії тільки тоді, коли вони не просто завчаються, а глибоко осмислюються і перетворюються у моральні переконання.

Слід підкреслити, що релігійне виховання Іван Іванович Огієнко вважав за доцільне починати з раннього віку, і якщо сім'я, через певні об'єктивні обставини, неспроможна дати дитині релігійне виховання, значить, це повинна робити школа. Він завжди звертав увагу на те, що користь у духовно-національному вихованні принесе тільки «рідна віра», тому що вона (православна віра), на його погляд, зберігає не тільки християнські цінності українського народу, але й також його культурно-історичні здобутки [4, с.4-17].

Релігія – сфера людського життя, яка досліджується, описується, транслюється різними науками та навчальними дисциплінами. На релігійних проблемах схрещувалися інтереси теології (богослов'я) та філософії, історії та етнографії, археології та антропології, філології та мистецтвознавства, педагогіки та психології. Вважаємо, встояне, вивірене століттями богослов'я потрібно застосовувати у всіх галузях, де це потрібно. Йдеться про створення відповідних умов для здійснення демократичного права людини на і вибір. Хоча б тому, що вона (релігія) історичне явище, яке сприяло придбанню в загальнолюдську скарбницю таких духовно-національних цінностей, завдяки яким вибудовуються такі складові громадянськості, як любов до Батьківщини, доброчинність, працелюбність, любов до ближнього.

Слід констатувати, що між державою і церквою було встановлено й закріплено правовими засобами певні види відносин. Але вартий уваги той факт, що історія українського народу нерозривно пов'язана із становленням національної церкви, яка впродовж багатьох століть була тим соціальним середовищем, де формувалася національна ідеологія, йшов культурний розвиток української громади. Тому згадуючи історично-культурні здобутки рідного народу, доцільно, на наш погляд, (на факультативних заняттях) ознайомлювати підростаючу молодь і з релігійною спадщиною українців, осмисленням її ролі та місця в духовному розвитку суспільства.

Широкі звернення до духовних традицій у виховній роботі є відносно новою справою. Тож педагогічна наука і практика потребують пошуку ефективних форм і методів духовного виховання учнів сучасних шкіл на основі духовно-національних цінностей українського народу.

Моральний аспект переорієнтації громадської свідомості на проблеми моралі стає нині надзвичайно важливим для докорінного переосмислення всієї діяльності особистості, що передбачає глибоке і творче усвідомлення кожним учнем значення формування в собі моральних якостей на основі використання духовних цінностей українського народу, зокрема, його традицій, православної віри, мови, історії, культури.

Отже, духовність не дається людині в готовому виді, її формування проходить у складному процесі відповідей кожною людиною на «вічні» питання

буття. При цьому проблема вибору форм та методів виховання – чи не одна з найактуальніших. Усе це наштовхує нас на пошук, детальне опрацювання й вивчення досвіду виховання минулого з тим, щоб відібрати суттєве й впроваджувати його в сучасну виховну практику.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Нравственность личности: стратегия становления / І.Д. Бех. – Ровно, 1992. – 146 с.
2. Ігнатенко П.Р. Народознавство в школі / П.Р. Ігнатенко, Ю.Д. Руденко. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
3. Іларіон. Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родини / Іларіон. – Вінніпег, 1964. – 72 с.
4. Іларіон. Віра. Слово во врем'я люте / Іларіон. – Холм, 1944. – 19 с.
5. Іларіон. Українська культура і наша церква. Ідеологія Української православної Церкви. Життєпис / Іларіон. – Вінніпег : Накладом Товариство «Волинь», 1991. – 84 с.
6. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки / І.І. Огієнко. – Жовква, 1936. – 72 с.

In the article the pedagogical ideas of the prominent Ukrainian scientist, teacher and theologian I. Ohienko light up on spiritual education of young people. Attention of pedagogical public is accented on importance of forming of spiritual values of children and young people in the conditions of nowadays. Importance of the personality's moral and religious forming is underlined.

Key words: Ivan Ohienko, spirituality, personality, religious education, studies, forming.

Отримано: 19.09.2015 р.

УДК 811.161.2'367. 625

О. В. Мартіна

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування правильності мовлення, педагогічні та лінгвістичні умови формування мовленнєвої культури та оволодіння мовленнєвими засобами учнів початкових класів; окреслено шляхи і способи покращення їх комунікативної діяльності та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми.

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, комунікативно-мовленнєві вміння, літературні норми, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, професійна діяльність, граматична правильність, мовна особистість, зв'язне мовлення

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, окреслюючи перспективи подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу, наголошує на тому, що «освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови». Відтак, особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набути в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають